

УДК 94(477)–055.2–056.87

Льченко О.Ю.

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОК В ОСВІТІ УКРАЇНИ (ДОСВІД КНЯГИНИ І МАГНАТКИ РАЇНИ МОГИЛЯНКИ-ВИШНЕВЕЦЬКОЇ)

А Проаналізований зміст поняття «благодійність», висвітлений історичний досвід відомої благодійниці в освіті України XVII ст. Раїни Могилянки-Вишневецької.

Ключові слова: Раїна Могилянка-Вишневецька, благодійність, благодійність в освіті, монастирська школа, історичний досвід.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Трансформація національного життя в умовах глобалізації, всеосяжні світові масштаби діяльності, зв'язків, стосунків, долання кордонів зумовили потребу переосмислення ціннісних орієнтирів і стратегій людського буття. Нові виклики вимагають адекватної модернізації освітньої системи, яка нині відчутно потребує розширення і зміцнення своєї матеріальної бази, капітальних фінансових вкладень як з боку державних, так і недержавних структур. Саме тому поняття «благодійність» в Україні є ознакою нинішнього дня, хоча як явище воно має прадавню історію.

Історія української благодійності – складова і невід'ємна частина національного минулого. Як зазначає російська дослідниця Л. Лаврененко «...в історії цивілізації ця діяльність у різних формах прояву була присутня завжди, без неї неможливо уявити людського буття» [4, с. 249]. Витоки благодійності нерозривно пов'язані із виникненням у IX ст. Древньоруської держави й утвердженням християнства як державної релігії (988 р.) коли надання допомоги хворим, немічним, убогим стало однією з форм реалізації християнської заповіді любові до ближнього.

У поняття благодійності вкладаємо досить широкий зміст – від звичайної матеріальної підтримки нужденних верств населення (бідних, сиріт, інвалідів та ін.) до «безоплатної діяльності по створенню і передачі фінансових, матеріальних і духовних цінностей (благ) для задоволення потреб людини, соціальної групи чи соціальної верстви» [10]. Енциклопедичний словник XIX ст. типографії «Брокгауз-Ефрон» визначає «благодійність» як «прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному...» [12, с. 55]. Тлумачний словник В. Даля характеризує особистість благодійника як «творящего, делающего добро другим» [2, с. 94].

Ми розглядаємо благодійність як діяльність, що формується на громадських засадах і приватній ініціативі, здійснюється фізичними або юридичними особами та має такі суттєві ознаки: 1) наявність суспільно значущої мети; 2) добровільний, безкорисливий організований характер роботи; 3) «високі моральні принципи, громад-

ський рівень розуміння необхідності здійснення програм соціальної реабілітації тих категорій населення, які потребують підтримки» [3].

В історичній ретроспективі жіночу благодійність в Україні XVII ст. обґрунтовуємо як історико-педагогічний, соціально значущий феномен релігійно-світського походження, що характеризується гендерною зорієнтованістю, інтеграцією у своїй педагогічній основі природного жіночого кордоцентризму і високої громадянської свідомості, виступає важливою домінантою суспільного прогресу, компонентом самобутньої культури українського народу, дієвим важелем розбудови і розвитку освіти.

Аналіз публікацій. Перші спроби історично дослідити проблему благодійності з'являються в Російській імперії з другої половини XIX ст. Саме в цей період відбувається активізація благодійного руху, що зумовлювалось розвитком капіталістичних відносин і формуванням підприємницького прошарку, який, зосередивши в своїх руках потужні капітали, був тією соціальною силою, яка потенційно забезпечувала матеріальні передумови для зростання благодійності. Серед досліджень, які представляють для нас значну історичну цінність, назовемо такі роботи вчених: П. Георгієвського (виділив загальні проблеми благодійності, охарактеризував державну систему захисту соціально не захищених верств населення); М. Дмитрієва (дослідив історію розвитку благодійності у Давній Русі та Російській імперії, провів її періодизацію, проаналізував російську законодавчу базу щодо благодійної діяльності); В. Картамишева, К. Победоносцева (вивчали організацію громадської опіки як виду благодійної діяльності в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст., визначили основні її завдання, джерела фінансування, охарактеризували форми надання допомоги); Є. Максимова (дослідив благодійність як соціальне явище, виділив основні її напрями – опіка дорослих і дітей, медична допомога й охорона здоров'я, благодійна підтримка освітньо-виховної сфери), Є. Мюнстерберга, В. Рошера (висували прогресивну ідею об'єднання зусиль громадської і приватної ініціативи) та ін.

Історіографію проблеми доповнюють роботи відомі

мих українських дослідників, краєзнавців В. Антоновича, Д. Багалія, М. Грушевського, М. Костомарова та ін. які, певною мірою висвітлювали національні традиції благодійності, зокрема, добродійності діяльності гетьманів України, козацької старшини, заможних козаків тощо.

Серед сучасних науковців питання благодійної діяльності в контексті загальноісторичного розвитку активно піднімаються як російськими, так і українськими вченими. Зокрема, увагу російських дослідників привертають педагогічні (Т. Казовська, Н. Павлова, О. Степанова та ін.), історичні (Л. Войт, Л. Гатілова, Т. Кононова та ін.), культурологічні (О. Кочнов, О. Полякова, О. Радзєцька та ін.), соціологічні (О. Воронова, А. Петрова, Л. Темнікова та ін.) аспекти проблеми.

Цінним доробком у вивченні історії вітчизняної благодійності стали роботи українських учених – Ю. Гузенка, О. Доніка, Т. Курінної, А. Нарядька, С. Поляруш, І. Суровцевої, Н. Товстоляк та ін., які розглядали становлення і розвиток органів державної опіки, громадських добродійних об'єднань, висвітлювали досвід благодійних практик в освітній галузі, розкривали роль меценатства в Україні тощо. Грунтовними дослідженнями з названої проблеми є докторські дисертації Н. Сейко «Добродійність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття)» (2009 р.) та О. Друганової «Розвиток приватної ініціативи в освіті України (кінець XVIII – початок XX століття)» (2009 р.).

Важливе місце в сучасній історіографії посідають персоналогічні дослідження, що піднімають цілий пласт проблеми благодійності і, зокрема, допомагають з'ясувати роль української національної еліти в розвитку вітчизняної освіти, розкрити внесок відомих благодійників у її розбудову. Тож, використовуючи гендерний підхід, маємо намір розкрити внесок відомих жінок-благодійниць у розвиток вітчизняної освіти, науки і культури; жінок, які впродовж XVII ст., що характеризувалися глибокими зрушеннями в політичній, соціально-економічній, духовній сферах суспільства, на рівні із чоловіками брали участь у боротьбі за чистоту релігійних канонів, за національні права і традиції українського народу, за утворення національно-державних інститутів тощо.

Дану статтю присвячуємо висвітленню досвіду відомої благодійниці XVI – з поч. XVII ст. – княгині Раїни Могилянки-Вишневецької, що й становить **мету нашого дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Раїна Могилянка-Вишневецька (бл. 1589–1619 рр.) походила з українського князівського роду, що сягає корінням давнього молдавського боярського роду Могили. Це досить відома в історії постать: Раїна була донькою молдавського господаря Єремії Могили, двоюрідною сестрою київського митрополита Петра Могили, матір'ю видатного державного діяча Речі Посполитої та України – Яреми Вишневецького, бабкою польського короля і Великого князя Литовського обох народів – Міхала I Корибут Вишневецького.

Історія небагато зберегла відомостей про життя княгині. Відомо, що батько Раїни Єремія Могила (бл. 1555–1606 рр.) був одним із найавторитетніших володарів Молдавії і ревним захисником православної віри. За час свого правління (1595–1606 рр.) він був щедрим благодійником і покровителем Львівського Свято-Успенського братства, церкви та братської школи [7, с. 3]. Свого часу Єремія Могила заклав місто Могили-Подільський. Мати Раїни *Єлизавета Чомортань-Лозинська* (1572–1617 рр.) була донькою трансенвальського сенатора. Вона відрізнялася глибокою релігійністю і по

смерті чоловіка, майже впродовж 10 років не припиняла піклуватися про Львівське Свято-Успенське братство і братську школу, яким допомагала фінансово та своїм авторитетом.

Ймовірно така тяга до благодійності, патріотизм і вірність православним традиціям передалися й їхнім донькам, зокрема, старшій Раїні Могилянці (бл. 1589–1619 рр.), у шлюбі Вишневецькій (про неї мова піде далі); Катерині Могили (бл. 1590–1618(19) рр.), у шлюбі Корецькій (підтримувала Львівське Свято-Успенське братство, церкву, братську школу), Марії Могили (бл. 1591–1638 рр.), у шлюбі Потоцькій (підтримувала у своїх повітах – в Бучачі, Чорткові, Золотому Потоці тощо на Галичині православні школи і монастирі – Манявський Скит, Жизномирський монастир, церкву Св. Миколи в Бучачі) [6; 7; 11]; Ганні Могили (роки життя невідомі), у першому шлюбі Пржерембській, у другому – Чарнковській, у третьому – Мишковській, у четвертому – Потоцькій (підтримувала Львівське Свято-Успенське братство, церкву і братську школу; у 1630 р. вписалася у реєстр Львівських братчиків) [7, с. 3].

Проте, як свідчить історія, найвідомішою серед жінок-благодійниць роду Могили була Раїна Могилянка-Вишневецька.

Як стає відомо з історичних фактів, у віці 15 років її було видано заміж за одного з найбагатших руських князів, старосту овруцького, згодом канівського і черкаського Михайла Вишневецького (р. н. н-1616 р.). Крім містечка Вишневецька та багатьох інших маєтків на Волині і Київщині, йому належали великі земельні володіння по ліву сторону Дніпра, які й називалися «Вишневецьчиною». У другій чверті XVII ст. «Вишневецьчина» нараховувала понад 50 міст і сіл [7, с. 4].

Князь Михайло прожив недовге життя, за однією із версій він помер через отруєння у Молдавії під час причастя підсланим монахом; за іншою – повернувся із молдавського походу хворим і помер через три роки. Тож Раїна рано залишається вдовою із малолітніми дітьми, серед яких старшому синові Яремі було не більше 4 років, а його сестрі Ганні – значно менше [7, с. 4].

По смерті чоловіка Раїна успадкувала місто Лубни з усіма хуторами, маєтностями, землями, а також інші замки і міста поблизу. Із цього часу почалися чвари щодо права володіння задніпровськими маєтками, які велися до самої смерті княгині, якої не стало у віці 30 років.

Проте за своє коротке життя Раїна залишила за собою світлу пам'ять як велика патріотка України, її мудра і мужня захисниця. Зважаючи на те, що православні монастирі в Україні за часів її поневолення Польщею були єдиними осередками захисту і розповсюдження батьківської віри, центрами освіти і культури, княгиня Вишневецька зосередила свою благодійну діяльність на розширенні мережі та підтримці саме монастирів. Вона ввійшла в історію як фундаторка і донаторка трьох відомих православних монастирів – Густинського-Прилуцького, Ладинського-Покровського, Мгарського-Лубенського [6; 7], як покровителька відомого українського церковного діяча, згодом митрополита Київського (1631–1632 рр.) Ісаї Копинського [11], як щира жертводавиця Манявського Скиту, Львівського Свято-Успенського братства, Успенської церкви і братської школи [8].

З історичних фактів дізнаємося, що першим серед фундованих Раїною Могилянкою монастирів був Густинський, письмові згадки про який датуються березнем 1614 р. На прохання Ісаї Копинського, вона разом із

чоловіком надала йому земельні володіння: «...Понеже, говориться в літопису Густинського монастиря, князь добродетелен бяше, княгиня ж його, Раїна Могилянка, зело благорочита та благочестива бяше: велми бо люблячи слуги Христові калугери» [7, с. 4]. Через півроку, у серпні 1614 р., густинські ченці одержали від родини Вишневецьких другий фундуш на заснування Ладинського скиту у 10 верстах від Густині [7, с. 4]. «Душею будівництва» була Раїна Могилянка, вона підтримувала його фінансово, присилала людей для допомоги, часто сама відвідувала монастир.

Початок історії Мгарського монастиря датований 1619 р. Саме в січні 1619 р. особливим фундушом Раїна Могилянка, вже будучи вдовою, надала Ісаї Копинському право на розбудову в її володіннях Мгарського монастиря, «...передала будівельний матеріал, що залишився після перебудови маєтку в Лубнах, щедро наділила новими землями, рибними угіддями тощо...» [7, с. 6].

За легендою, на місце заснування майбутнього монастиря Раїні вказали янголи. Про цю знаменну подію згадує у повісті «Близнюки» Тарас Шевченко.

Крім того, на прохання Ісаї Копинського Раїна надала йому нові фундушові записи на користь задніпровських монастирів із підтвердженням попередніх «надань», дозволила в Підгірському скиті заснувати жіночий монастир, а настоятелькою зробити рідну сестру Ісаї – Олександру, надала в пожиттєве завідування Копинському на правах ігумена Густинський, Ладинський, Мгарський монастирі й доручила керувати всіма приходськими церквами в її українських маєтностях, з підкоренням йому священників і всього духовенства

Чималі грошові пожертвування, як нами вже згадувалося, Раїна Могилянка надавала Манявському скиту на Галичині.

Згадувані монастирі міцно стояли на сторожі православної благочестя й ніколи не піддавалися на жодні поступки католиків та уніатів. Вони відігравали визначну роль у духовному житті України, підносили культуру народу, давали йому освіту. Так при Густинському Прилуцькому монастирі свого часу діяла початкова школа [1]; при Ладинському Покровському – школа-майстерня вишивки та гаптування, згодом жіноче училище; працювали кузні, бондарні та гончарні майстерні [5]; при Мгарському Лубенському монастирі – функціонувала школа псаломщиків; при Манявському скиті – працювала велика бібліотека, іконописна та богословська школи [9].

Функціонування цих навчальних закладів Раїна Могилянка не застала, бо прожила недовго, всього 30 років, померши через хворобу. Разом із тим, жертвуючи великі кошти і майно на розвиток монастирів, княгиня не могла

не передбачити діяльності при них навчальних закладів, які в перспективі стали центрами освіти і поширення православної віри та культури.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Таким чином, постать Раїни Могилянки-Вишневецької являє собою символ тогочасної культурно-історичної епохи, що значною мірою визначав її освітні, культурні та суспільні процеси. Тож, виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної проблеми. Зокрема, подальшого вивчення й аналізу потребує досвід інших відомих благодійниць XVII ст.: *Єлизавети Чомортань-Лозинської* – у підтримці Львівського Свято-Успенського братства і Львівської братської школи; *Ганни Гойської* – у фундуванні Почаївського монастиря і школи при ньому; *Раїни Соломирецької-Гойської* – у заснуванні Гойської академії та братської школи в Гощі; *Галшки Гулевичівни* – в організації Київської братської школи; *Раїни Козерад-Боговитиної Ярмолинської* – у фундуванні мережі православних шкіл на Волині; *Софії Чарторийської* – у заснуванні Пересопницького монастиря і школи при ньому для селянських дітей тощо.

Вивчення досвіду цих відомих патріоток допоможе створити цілісну картину історії становлення і розвитку благодійної діяльності жінок в освіті Україні, що, в цілому, сприятиме модернізації сучасної освітньої галузі, яка все більше потребує розширення та зміцнення своєї матеріальної бази.

Список використаних джерел

1. Густиня. Персональний сайт Кифоренка С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mskifa.narod.ru/gystunj.html> – Заголовок з екрану.
2. Даль, В. Толковый словарь живого Великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – Москва: Рус. яз. – 1978–1980. – Т. 1. – 699 с.
3. Донік, О.М. Добродієння та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина XIX ст. – початок XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олександр Миколайович Донік. – Київ, 2001. – 211 с.
4. Лавренко, Л. Благотворительность в народном образовании (Рус. меценаты, XVII – нач. XX вв.) / Л. Лавренко // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 249–254.
5. Ладинський Свято-Покровський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoslavie.org.ua/showthread.php?t=1680> – Заголовок з екрану.
6. Лазаревский, А. Лубенщина и князя Вишневецкая (1590–1648 гг.) / Александр Лазаревский. – Київ: Типография Корчак-Новицкого, 1896. – 56 с.
7. Левицкий, О. Раина Могилянка, княгиня Вишневецкая / Орест Левицкий. – Київ: Типогр. А. Давиденко, 1887. – 10 с.
8. Луговой, О. Визначне жіноцтво України / О. Луговой. – Київ: Ярослав Вал, 2004. – 270 с.
9. Манявський монастир [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://skelja.at.ua/index/manjvskij_skit/0-17 – Заголовок з екрану.
10. Товстоляк, Н.М. Меценати і суспільні діячі Тарновські, їх місце і роль в історії України XIX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Надія Миколаївна Товстоляк. – Дніпропетровськ, 2006. – 209 с.
11. Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – Київ: Либідь, 2004. – 328 с.
12. Энциклопедический словарь / под ред. И.Е. Андреевского. – СПб.: Тип. Брокгауз-Ефрон. – Т. 7. – 1891. – 467 с.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції: 12.01.2015

Ильченко Е.Ю. Благотворительная деятельность женщин в образовании Украины (опыт княгини и магнатки Раины Могилянки-Вишневецкой).

А Проанализировано содержание понятия «благотворительность», высветлен исторический опыт известной благотворительницы в образовании Украины XVII века Раины Могилянки-Вишневецкой.

Ключевые слова: Раина Могилянка-Вишневецкая, благотворительность, благотворительность в образовании, монастырская школа, исторический опыт.

Ilichenko E.Y. The charitable activity of women in education of Ukraine (the experience of the princess and magnetci Raina Mogilyanka-Vyshnevetska).

С The article analyzes the concept of «charity», reflected the historical experience of the well-known philanthropist in education of Ukraine, Raina Mogilyanka-Vyshnevetska, in the XVII century.

Key words: Raina Mogilyanka-Vyshnevetska, charity, charity in the education, collegiate school, historical experience.